

DÖNGÜSEL EKONOMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Doç. Dr. Yener Coşkun [*SPK Başuzmanı, TED Üniversitesinde Konuk Öğretim Görevlisi*
Dr. Esra Alp Coşkun [*Doktora Sonrası Araştırmacı, ODTÜ İİBF İktisat Bölümü*

COVID-19 salgını insanlığın düşünüş ve hareket tarzını derinden etkiledi. Kavramların yeniden gözden geçirilmesine, hatta yeni koşullar çerçevesinde yeniden tanımlanmasına öncülük etti. İktisat biliminde önemli bir yeri olan “kaynakların kıtlığına karşın isteklerin sınırsızlığı” durumunun üretim-tüketim döngüsü içinde neden olduğu yıkıcı çevresel sonuçlar, COVID-19 süreci ile birlikte aslında bir yol ayrımına geldiğimizi söylüyor. Son yıllarda birçok ülkede ortaya çıkan çevresel felaketler, iklim krizinin yeni ekonomik düşüncenin merkezinde olması gerektiğini gösteriyor. Gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde, özellikle son 20 yıldır, ekonomide başarının ölçütü olarak ekonomi ve refah seviyesindeki hızlı büyümenin değil, çevreye duyarlı ve makul bir büyümenin esas olması gerektiği tartışılıyor. Bu yaklaşım ekseninde gelişen çok sayıda yenilikçi sosyoekonomik ve sosyopolitik düşünce var. Bunlardan biri de döngüsel ekonomi. Bu yazıda temel hatlarıyla döngüsel ekonominin ne olduğunu, hangi kavramlarla ilişkili olduğunu ve gündelik yaşamımızda neleri değiştirmeye aday olduğunu kısaca tartışmaya çalışacağız.

Kaynaklar Gelecek Kuşaklar İçin Yeterli Olacak mı?

18. yüzyılda yaşamış İngiliz düşünür ve iktisatçı Thomas Malthus, gıda kaynakları aritmetik oranda artarken nüfusun geometrik oranda artmasının gıda krizine neden olacağını ileri sürmüştü. Malthus'a göre, arazi arzındaki kısıt, artan nüfusu besleyecek kadar üretim yapılamamasına yol açabilirdi. 19. ve 20. yüzyıldaki gıda krizleri kitlesel

ölüm ve göçlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Ancak tarımsal üretim teknolojisindeki gelişmeler ve dünya nüfusunun bugün ulaştığı nokta, Malthus'un teorisinin doğru olmadığını gösterdi. Ne var ki, I. Sanayi Devrimi'nden Endüstri 4.0'a kadar uzanan neredeyse 250 yılı aşan kalkınma yolculuğu, insanlığı büyük bir zenginliğe kavuşturursa da dünyanın ekolojik sistemini fazlasıyla yıprattı.

Bugün gelinen noktada, insanlığın muazzam nüfus artışını besleyecek kadar üretim yaptığı ama bu durumun dünyanın geleceği ile ilgili kaygıları sona erdirmediği

görülüyor. Giderek tükenen kaynaklar, azalan biyoçeşitlilik ve artık gündelik hayatımızda bile etkilerini hissettiren küresel iklim riskleri bu kaygıların hiç de yersiz olmadığını gösteriyor. Peki, gelecek kuşaklardan miras aldığımız dünyayı nasıl ayakta tutabiliriz?

Doğrusal Ekonomi ve Döngüsel Ekonomi

Son yıllarda sürdürülebilir ekonomi alanında öne çıkan başlıca kavramlar, geleneksel kavramları daha "yeşil" bir içeriğe kavuşturmayı amaçlıyor. 2016 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) sürdürülebilir kalkınma hedefleri, hem insana ve doğaya saygılı hem de daha eşitlikçi bir dünya tasarımının genel çerçevesini ortaya koyuyor. Döngüsel ekonomi kavramı da bu yeni ekonomik tasarımı tanımlayan unsurlar arasında yer alıyor.

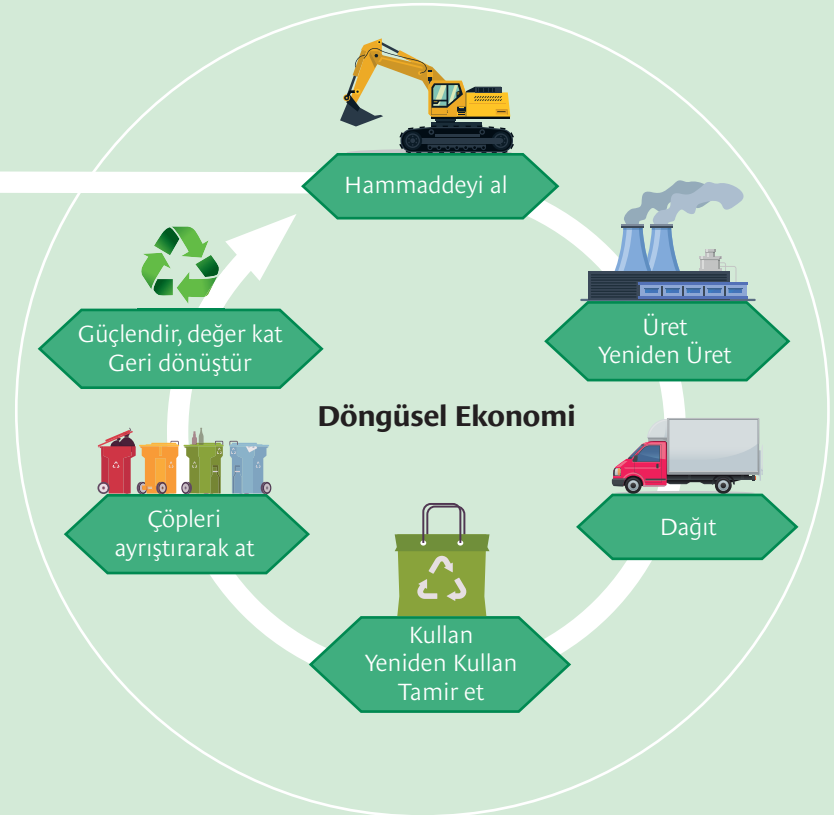
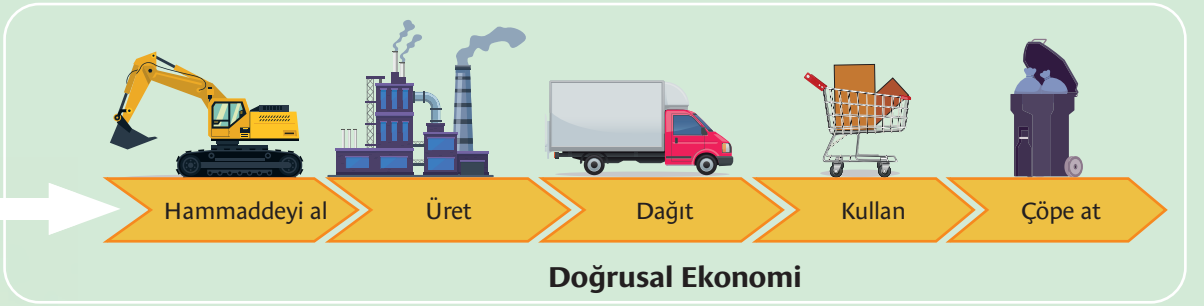
Döngüsel ekonomi kavramını önce zıddı ile tanımlamaya çalışalım. Geleneksel ekonomik modellere "doğrusal ekonomi" deniyor. Kâr

odaklı ve üretim etkinliğinin öncelendiği doğrusal ekonomi modelinde, çevresel kaygıların ön planda olmadığı bir üretim tasarımı ve süreci var. Dolayısıyla bugün yaşadığımız çevresel sorunlar, aslında doğrusal ekonomi anlayışının sonuçları. Doğrusal ekonomi, kaynakları geri dönüştürülemez biçimde kullanan bir anlayışa sahip. Diğer bir deyişle, kârı özelleştirirken maliyeti

sosyalleştiren doğrusal ekonomi, küresel ısınmanın da başat sorumlusu olarak görülüyor. Döngüsel ekonomi ise meselenin yalnızca üretmek olmadığını söylüyor. Üretimin tek ve mutlak amaç olmaması, 1970'lerden beri gelişen çevresel duyarlılığın bir sonucu aslında. Döngüsel ekonomi; ürün, malzeme ve kaynakların değerlerinin olabildiğince sürdürülebildiği, atık miktarının

asgariye indirildiği bir ekonomik yapı olarak tanımlanıyor. Bu yaklaşım, Avrupa Birliği'nin (AB) sürdürülebilir, düşük karbon içerikli ve kaynakların etkin kullanıldığı (yeni) rekabetçi ekonomik anlayışına esas oluşturuyor. Bu noktada asıl sorulması gereken, döngüsel ekonominin yaygınlığının ve etkinliğinin nasıl artırılabileceği.

Doğrusal ve Döngüsel Ekonominin Farkı

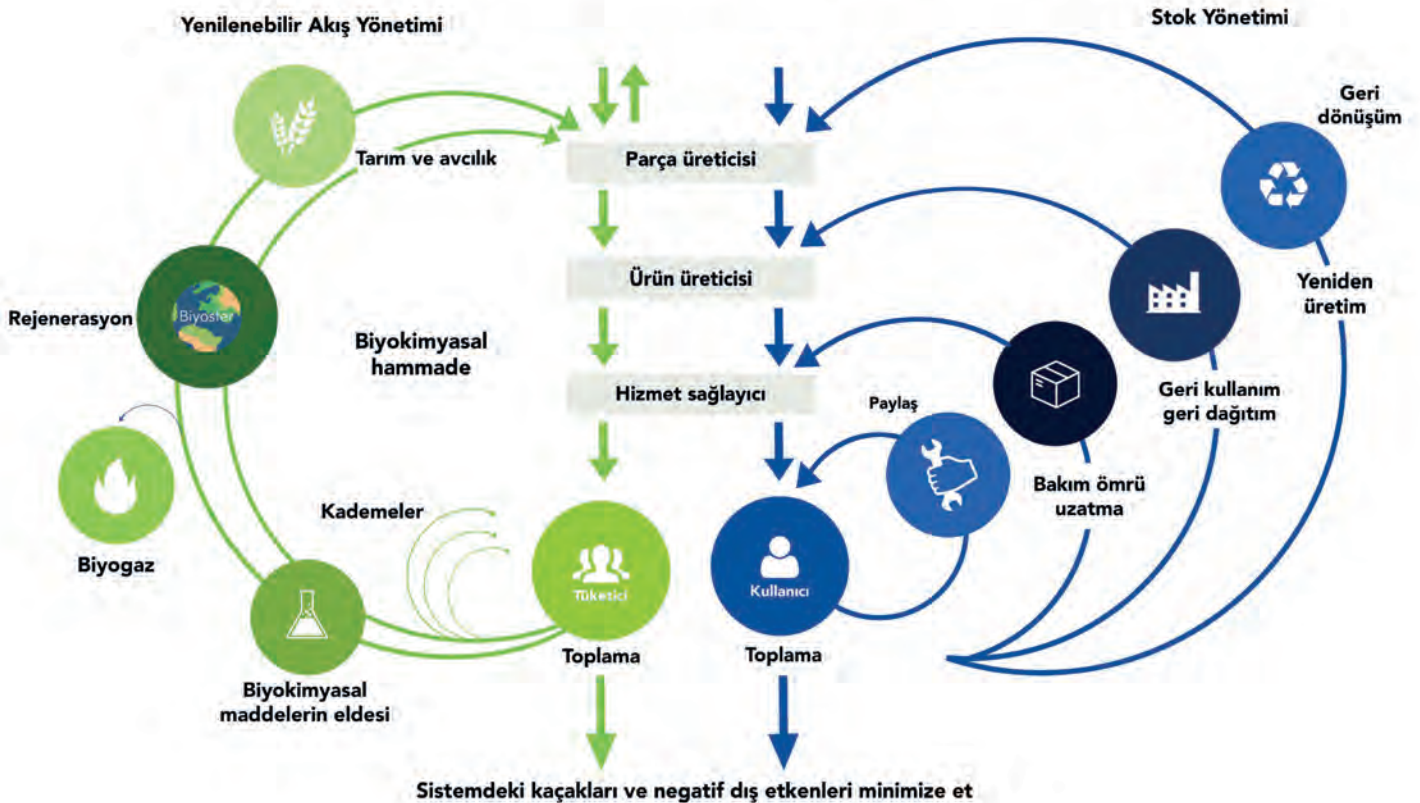

Döngüsel Ekonominin Etkinliğini Nasıl Artırabiliriz?

Sosyal sorumluluk bilinci olan bireylerin ve şirketlerin döngüsel ekonomik gelişmeyi destekleyeceğine şüphe yok. Bilinçli tüketicilerin

karar alma süreçlerinde uygulayacağı tüketim disiplini, şirketlerin de sonunda sosyal sorumluluk bilinci içinde hareket etmesine neden olabilir. Basit gibi görünse de market raflarında kapladığı hacim giderek artan gezen tavuk yumurtasının veya genel olarak bütün canlılara saygılı şekilde üretilmiş tarımsal ürünlerin daha fazla talep görmesi aslında döngüsel

ekonomik anlayışın yansımaları. Etik finansal yatırım anlayışında son 20 yılda ortaya çıkan gelişmeler de sonunda ESG (environmental, social, governance: çevresel, sosyal ve yönetim) notu olan finansal ürünlerin gelişmesine neden oldu. Artık ESG notu olan halka açık şirketlerin hisse senetleri dünyada trilyonlarla ifade edilen

bir portföy büyüklüğüne sahip. Döngüsel ekonominin gelişmesini destekleyecek diğer önemli unsur ise devletlerin bu işe sahip çıkması. Uzmanlar ekolojik-çevresel-endüstriyel ekonomi kavramlarının döngüsel ekonomide öne çıktığını belirtiyor ve döngüsel ekonomi uygulamasındaki başarının ancak tüketiciler, şirketler ve devletlerin ortak çalışmasıyla mümkün olabileceğinin altını çiziyor.

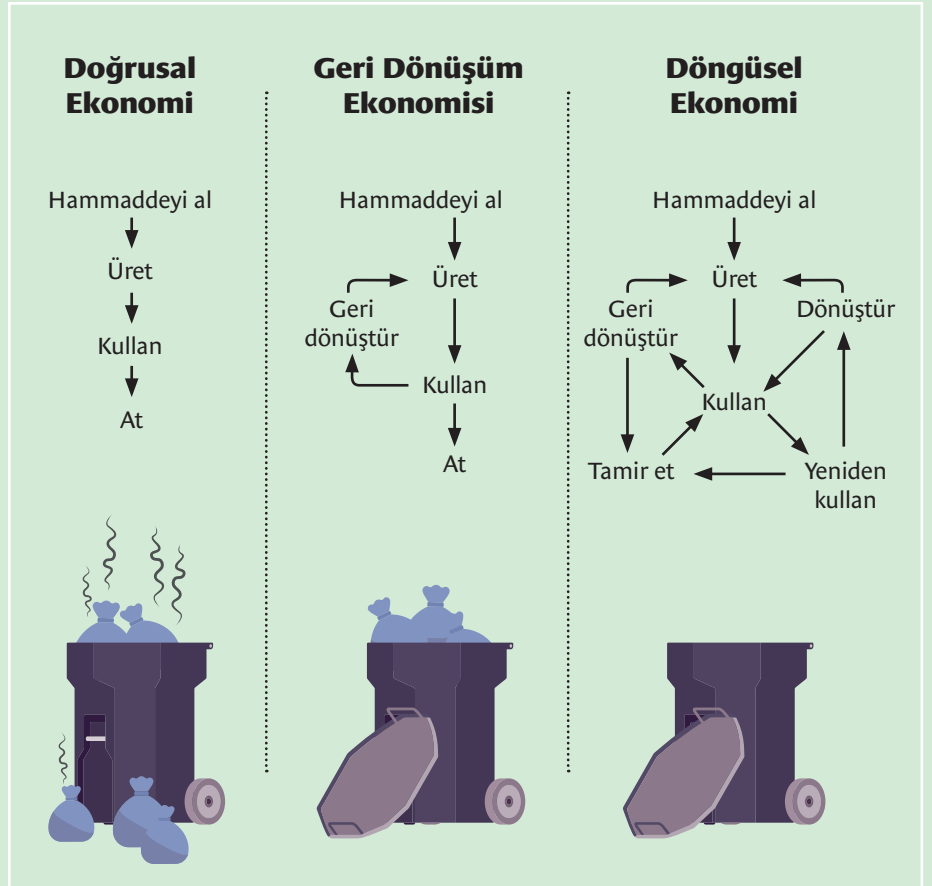

Daha Döngüsel Bir Ekonomi İçin AB, ABD ve İngiltere'nin Hedefleri

Döngüsel ekonomiye geçişin kültürel boyutlarının bulunduğu şüphe yok. Sanayi Devrimi'ni tecrübe etmiş bütün ülkeler, doğal hayatı az ya da çok tahrip ederek çevre bilincine eriştiler. Bu yüzden döngüsel ekonomiye geçişte kuralların devletler tarafından belirlenmesi hem bilincin gelişmesine katkı sağlayacak hem de geçiş sürecini hızlandıracak önemli bir faktör. Döngüsel ekonomiye geçiş sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD)

yeterli bir ivmeye sahip olmadığı tartışılırken AB döngüsel ekonomiye geçiş eylem planının ilk aşamasını 2019'da tamamladı ve yeni eylem planını 2020'de kabul etti. Bununla birlikte, İngiltere

döngüsel ekonomiye geçiş süreci kapsamında ilan ettiği "25 Yıl Çevre Planı" ile temiz büyüme stratejisini ve 2050 yılına kadar "sıfır kaçınılmaz atık" politikasını benimsediğini duyurdu.

Döngüsel Ekonomi ve Türkiye

Ülkemiz üretim gücündeki artışla birlikte hammadde ve enerji tüketimini de giderek artırıyor. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) sürdürülebilir kalkınma

göstergeleri verilerine göre, 2000’li yıllarda ülkemizde hammadde tüketimi 500 milyon ton iken bu değer 2010’lu yıllarda hızla yükselerek 900 milyon tonu aşmış ve yaklaşık iki katına çıkmıştır. Öte yandan, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası’nın “Enerji Görünümü 2020” başlıklı raporunda, ülkemizin yenilenebilir enerji kaynaklarını giderek daha etkin kullandığına ilişkin şu görüşler yer alıyor: “2005 yılından itibaren yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam kurulu güçteki payı yükseliş göstermiştir. 2005 yılında %33 seviyelerinde olan yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üreten santrallerin kurulu güçteki payı, 2019 yılında %49,1 seviyesine yükselmiştir. 2019

yılı sonunda toplam 44,8 GW’a ulaşan yenilenebilir üretim tesislerinin %63,7’si hidroelektrik santrallerden (HES), %17’si rüzgâr enerjisi santrallerinden ve %13,4’ü güneş enerjisi santrallerinden oluşmuştur.”

Bununla birlikte, ülkemizde döngüsel-doğrusal ekonomi tartışması ve hedefleri (2019-2023 yıllarını kapsayan) On Birinci Kalkınma Plan’ında (Plan) açıkça ifade edilmemiş olsa da döngüsel ekonomiyi destekleyen yalın üretim, temiz üretim ve enerji verimliliği gibi çeşitli kavramlara Plan’da yer verildiğini söyleyebiliriz. Ülkemizin Paris İklim Antlaşması’nı imzalaması da döngüsel ekonominin içselleştirilmesi için son derece önemli bir adım olarak görülebilir. İş dünyasının döngüsel ekonomiye yönelik yaklaşımını da sınırlı sayıdaki güncel kaynak çerçevesinde değerlendirmek mümkün. Örneğin, Hedefler İçin İş Dünyası Platformu ve D-cube Döngüsel Ekonomi Kooperatifi tarafından 2020 yılında yayımlanan “İşletmeler için Döngüsel Ekonomi Rehberi” başlıklı çalışmada başarılı bir döngüsel ekonomi uygulaması için önerilere ve ülkemizden çeşitli iyi uygulama örneklerine yer

verildi. Öte yandan, TÜSİAD tarafından 2021 yılında yayımlanan “Avrupa Yeşil Mutabakatı Döngüsel Ekonomi Eylem Planı Türk İş Dünyasına Neler Getirecek?” başlıklı raporda da AB'nin Yeşil Mutabakatı ve Döngüsel Ekonomi Eylem Planı çerçevesinde ülkemiz iş dünyasında ortaya çıkabilecek yenilikler sektörel ölçekte ayrıntılı biçimde incelendi.

Döngüsel Ekonomi İçin Hedefler

İnsanı ve doğayı dışlayan kalkınma ve büyüme hedeflerinin ortaya çıkardığı uzun sanayileşme serüveni, sonunda bütün dünyayı şairin (Özdemir Asaf) “bütün renkler aynı hızla kirlendi” dediği noktaya getirdi. Çevreye yeterince duyarlı olmayan geleneksel üretim süreçlerinin yerini, etkin kaynak kullanımı ve çevresel duyarlılığın ön planda olduğu döngüsel ekonomik anlayışa bırakması artık kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımızda duruyor. Tüm dünya ile birlikte ülkemizde de daha döngüsel bir ekonomiye geçişin nasıl olacağı sorusu, önümüzdeki yıllarda en fazla konuşulacak konuların başında geliyor. Artık büyük kalkınma hedeflerinin çevresel duyarlılık ile daha fazla bütünleşmesinin zamanı gelmiş gibi görünüyor. ■

Kaynaklar

- <https://www.trundp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0614> (10.11.2021).
Antikainen, R., Lazarevic, D., & Seppälä, J. (2018). Circular economy: origins and future orientations. In Factor X (pp. 115-129). Springer, Cham.
<https://www.reusablepackaging.org/insights/circular-economy-legislation-the-international-experience/>
https://ec.europa.eu/environment/topics/circular-economy/first-circular-economy-action-plan_en
<https://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/enerji-sektor-gorunumu-2020.pdf>
<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/On-Birinci-Kalkinma-Plani.pdf>
<https://www.business4goals.org/wp-content/uploads/2021/03/%C4%B0sletmeler-icin-Dongusel-Ekonomi-Rehberi.pdf>
<https://tusiad.org/tr/tum/item/10792-avrupa-yesil-mutabakati-dongusel-ekonomi-eylem-planı-türk-i-s-dunyasi-na-neler-getirecek-raporu-tanitildi>; <https://kompozit.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/tusiad-dongusel-ekonomi-raporu-haziran-2021.pdf>